

پیام‌های عید فطر

حجت‌الاسلام والمسلمین حسین احسانی‌فر*

اشاره

همه مردم جهان برای خود روزهای شادی خاصی دارند که آن را «عید» می‌نامند؛ خواه در آن روز «فتح مهمی» اتفاق افتاده باشد یا اینکه تحول عظیمی در طبیعت، اجتماع و یا عرصه علم و فناوری صورت گرفته باشد. اسلام نیز برای پیروان خویش روزهایی از سال را «عید» اعلام کرده که «عید فطر»، یکی از آنهاست. نوشتار حاضر، به بیان اهمیت نام‌گذاری و آثار عید می‌پردازد.

بازگشت به فطرت

اسلام، اول شوال را «عید فطر» نامیده است. عید، از «عود» به معنای «بازگشت» است و فطر و افطار، به معنای «ترک کردن روزه» است؛^۱ اما در ورای این معنای ظاهری، معنای دیگری نهفته که بیانگر حقیقت عبادت است و آن، بازگشت به «فطرت» و «انسانیت» است.^۲ چون روزه‌دار توانسته یک ماه همه اعضا و جوارح خود را در «صیام و قیام و تسبیح» خدا نگهدارد و با هوای نفس و شیاطین مخالفت کند، از گناهان و رذایل پاک شده و به فطرت توحیدی نخست خود بازگردد. پس، روز اول شوال، روز عید طاعت خدا و بازگشت به فطرت و روز رهایی از شیطان است.

عید فطر

نماز عید فطر و اعمال مربوط به آن روز، پیام‌هایی به مسلمانان می‌دهد که اگر آنها را در زندگی به

* نویسنده و پژوهشگر.

۱. راغب اصفهانی، المفردات، ذیل واژه «فَطَرَ».

۲. ر.ک: عبدالله جوادی آملی، نسبت دین و دنیا، ص ۱۴۸.

کار می‌بستند، قطعاً زندگی متفاوتی با وضع امروزی داشتند. این پیام‌ها در موضوعات مختلفی همچون: خداشناسی، پیامبرشناسی، قرآن‌شناسی، امام‌شناسی، ولایت‌مداری، تقوآمداری، شیوه دعا و بندگی خدا، انسان‌دوستی و راه‌های تقویت همبستگی اجتماعی است. در این مجال، به بیان چند پیام اشاره می‌کنیم.

فطر، عید روزه‌داران حقیقی

روز عید است و من امروز در این تدبیرم که دهم حاصل سی‌روزه و ساغر گیرم^۱ ماه رمضان، دانشگاه خودسازی جهت ورود به «ضیافه‌الله» و نیل به مقام «خلافت الهی» است. همه کسانی که در آزمون‌های این دانشگاه قبول شده‌اند، کارنامه و جایزه خود را در روز عید فطر دریافت می‌کنند.

امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: «روز عید فطر، تنها برای کسانی روز عید است که روزه آنها مقبول و عبادت‌های شبانه آنان مورد پذیرش قرار گرفته باشد.» سپس فرمود: «كُلُّ يَوْمٍ لَا يُعْصَى اللَّهُ فِيهِ فَهَوَّ عِيدٌ؛^۲ هر روزی که گناه و نافرمانی خدا نشود، آن روز، عید است.» شاعر عرب می‌گوید:

قَالُوا أَتَى الْعِيدُ وَالْأَيَّامُ مُشْرِقَةٌ وَأَنْتَ تَبْكِي وَكُلُّ النَّاسِ مَسْرُورٌ
فَقُلْتُ إِنَّ وَصَلَ الْأَجَابِ كَانَ لَنَا عِيداً وَإِلَّا فَهَذَا الْيَوْمُ عَاشُورٌ^۳

«گفتند: روز عید و ایام نورانی آمده و همه مردم مسرورند. تو چرا گریه می‌کنی؟
گفتم: اگر وصال محبوب رخ دهد، عید و سرور ما خواهد بود؛ وگرنه روز عاشورای ماست.»

یادکرد نعمت‌ها

بازگکردن نعمت‌ها و سپاس نعمت‌دهنده، یکی از آموزه‌های قرآن است.^۴ امام سجاد علیه السلام در دعای وداع با ماه رمضان در مقام سپاس از نعمت‌های خدا می‌گوید:

«خدایا! نعمت‌های فراوانی در این ماه به ما دادی که یکی از برجسته‌ترین آنها، روزه این ماه است

۱. دیوان حافظ، اشعار منتسب، ش ۱۷، به نقل از پایگاه اطلاع‌رسانی گنجور، نشانی:

<https://ganjoor.net/hafez/montasab/sh/17>

۲. دشتی، نهج البلاغه، حکمت ۴۲۸.

۳. ابن‌ابی‌الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۲۰، ص ۷۳؛ بعضی نسخ دیگر ص ۷۶.

۴. سوره ضحی، آیه ۱۱.

که بر ما واجب کردی و افزون بر آن، ما را به نماز و نیایش و دعا ترغیب کرده‌ای و مهم‌تر از همه، شب قدر را که از هزار شب برتر است، در آن نهادی و آن را ظرف نزول قرآن و نور هدایت قرار دادی و بدین‌سان، بنیان ایمان ما را قوت بخشیده‌ای.^۱

بر اساس آموزه‌های دینی و به حکم عقل، هرکسی هرگونه خدمتی به انسان کرده باشد، باید از او تشکر کرد. شکر نعمت، افزون بر داشتن آثار مثبت اجتماعی، سبب آرامش روح و ضامن بقای نعمت و فزونی آن می‌شود و به عکس، کفران نعمت، سبب زوال آن می‌گردد؛ چنان‌که قرآن کریم می‌فرماید: «لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ»^۲ اگر شکرگزاری کنید، [نعمت خود را] بر شما خواهم افزود و اگر ناسپاسی کنید، مجازاتم شدید است.»

شکر نعمت نعمت افزون کند کفر نعمت از کفت بیرون کند

یادکرد نعمت‌ها و تشکر از نعمت‌دهنده، با اشکال مختلف زبانی و عملی باید همراه باشد. امام هادی علیه السلام به نقل از پدرانش، از امام صادق علیه السلام روایت کرده: «قطعاً خداوند، زیبایی و آراستگی را دوست دارد و بدحالی و بدبخت‌نمایی [و خود را ضعیف و بیچاره نشان دادن] را دوست ندارد؛ زیرا هنگامی که خداوند به بنده‌ای نعمتی داد، دوست دارد اثر آن را در زندگی او ببیند.» پرسیدند: ظهور نعمت چگونه باید باشد؟ حضرت چند مثال زد و فرمود:

«۱. لباس‌های تمیز بپوشد؛ ۲. خود را معطر و خوشبو سازد؛ ۳. خانه‌اش را گچ‌کاری و سفید کند؛ ۴. خانه و حیاط و درب خانه را جارو نماید و تمیز نگاه دارد؛ ۵. حتی روشن کردن چراغ پیش از غروب آفتاب، فقر را از بین می‌برد و روزی را فراوان می‌کند.»^۳

وقتی انسان آثار نعمتی را که خداوند به او داده، در زندگی خودش و در اجتماع ظاهر کرد و شکر آن را به جا آورد، نامش در زمره دوستان خدا قرار می‌گیرد؛ «سُمِّيَ حَبِيبَ اللَّهِ.» اما اگر نعمت را آشکار نکرد و شکر آن را به جا نیاورد، در شمار دشمنان خدا و تکذیب‌کننده نعمت الهی قرار می‌گیرد؛ «سُمِّيَ بَعِيضَ اللَّهِ، مُكَذِّبًا بِنِعْمَةِ اللَّهِ.»^۴

۱. صحیفه سجاده، دعای ۴۵.

۲. سوره ابراهیم، آیه ۷.

۳. شیخ طوسی، امالی، ص ۲۷۵.

۴. کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۴۳۸.

تمرین و استمرار روحیه معنوی

همان‌گونه‌که رمی جمرات، کلاس درس و تمرینی است برای به‌کارگیری محتوای آن در میدان زندگی تا از این رهگذر حج‌گزار شیطان و نفس سرکش را رمی نماید، همچنین، ماه رمضان نیز از یک سو، هر لحظه‌اش برای اولیای خدا عید است؛ چه آنکه از رهگذر قیام شبانه و صیام روزانه، به وصال محبوب نزدیک‌تر می‌شوند و به تعبیر حافظ، در کوی دوست به دولت جاودان می‌رسند.

وصال او ز عمر جاودان به خداوند مرا آن ده که آن به
دلا دایم گدای کوی او باش به حکم آن که دولت جاودان به^۱

از سویی دیگر، کلاس تمرین بندگی خدا و مبارزه با هوای نفس و شیاطین برای به‌کارگیری آن در طی یازده ماه دیگر. امام سجاده علیه السلام در فراز دیگری از دعای وداع ماه رمضان می‌فرماید: «السَّلَامُ عَلَيْكَ مِنْ نَاصِرِ أَعَانَ عَلَى الشَّيْطَانِ وَ صَاحِبِ سَهْلِ سَبِيلِ الْإِحْسَانِ»^۲ سلام بر تو ای رفیقی که کمک کردی تا ما بر شیطان مسلط شدیم و از برکت تو، راه احسان و نیکوکاری را شناختیم.»
بر این اساس، کسی که درس‌های رمضان و عید فطر را آموخته باشد، حتماً آن را در ماه‌های دیگر به‌کار می‌گیرد. نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «لَوْ يَعْلَمُ الْعِبَادُ مَا فِي رَمَضَانَ لَتَمَنَّتْ أَنْ يَكُونَ رَمَضَانُ سَنَةً»^۳ اگر بندگان خدا از آنچه در ماه رمضان مقرر می‌شود، آگاهی داشتند، قطعاً آرزو می‌کردند که همه روزهای سال ماه رمضان باشد.» اما کسانی که پس از عید فطر، آموزه‌های کلاس رمضان را تا رمضان دیگر کنار می‌گذارند و با مسجد، دعا و قرآن، احسان به فقرا و خویشتن‌داری، خداحافظی می‌کنند، آنان عارف به حقیقت عید فطر و رمضان نیستند.

آمادگی تجدید بیعت با امام زمان علیه السلام

سیدبن طاوس از امام محمد باقر علیه السلام روایت کرده: هنگامی که آماده شدی برای نماز عید، پیش از آنکه از منزل خارج شوی، دعای «اللَّهُمَّ مِنْ تَهَيَّأً وَ تَعَبَّأً...»^۴ را بخوان و در ادامه دعا، وقتی به اسم امام زمان علیه السلام رسیدی، با آرزوی تحقق وعده الهی و استقرار حکومت عدل مهدوی می‌گویی:

۱. دیوان حافظ، غزلیات، ش ۴۱۹، به نقل از پایگاه اطلاع‌رسانی گنجور، نشانی:

<https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh/419>.

۲. صحیفه سجادیه، دعای ۴۵.

۳. شیخ صدوق، فضائل الاشهر، ص ۱۴۰.

۴. سیدبن طاوس، اقبال، ص ۲۸۰.

«اللَّهُمَّ افْتَحْ لَهُ فَتْحًا يَسِيرًا... اللَّهُمَّ إِنَّا نَرْغَبُ إِلَيْكَ فِي ذُوْلَةِ كَرِيْمَةٍ.» این دعا که همراه با صلوات بر پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و دوازده امام عَلَيْهِمُ السَّلَام است، در دعای افتتاح که از اعمال شب‌های ماه مبارک است نیز آمده و به منزله تجدید بیعت با رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ائمه اطهار عَلَيْهِمُ السَّلَام، به ویژه امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام است. بیعت در اینجا، به این معناست که من در اطاعت و دفاع از آنان، جان و مال خود را تقدیم می‌کنم. لازمه چنین پیمانی که هر روز از اول ماه رمضان تا روز عید فطر تداوم دارد، معرفت و اطاعت است.

به فکر آینده باش

امیر مؤمنان عَلَيْهِ السَّلَام در یکی از خطبه‌های روز عید فطر خطاب به مردم فرمود: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ يَوْمَكُمْ هَذَا يَوْمٌ يَتَأَبُّ فِيهِ الْمُحْسِنُونَ وَيَخْسَرُ فِيهِ الْمُسِيئُونَ وَهُوَ أَشْبَهُ يَوْمِ بَيْتِ قِيَامَتِكُمْ؛ ای مردم! امروز روزی است که نیکوکاران پاداش می‌گیرند و تبهکاران زیان می‌بینند و این، چه شباهت زیادی به روز قیامت دارد.»

«فَادْكُرُوا بِخُرُوجِكُمْ مِنْ مَنَازِلِكُمْ إِلَى مُصَلَّائِكُمْ خُرُوجَكُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّكُمْ؛ پس هنگامی که از منازلتان خارج و به سوی جایگاه نماز [عید] می‌روید، آن روزی را به یاد آورید که از قبرتان خارج می‌شوید و به سوی پروردگارتان می‌روید.»

«وَادْكُرُوا بِوُقُوفِكُمْ فِي مُصَلَّائِكُمْ وَوُقُوفِكُمْ بَيْنَ يَدَيِ رَبِّكُمْ؛ و هنگامی که در صف نماز عید می‌ایستید، ایستادنتان در پیشگاه عدل الهی را به یاد آورید.»

«وَادْكُرُوا بِرُجُوعِكُمْ إِلَى مَنَازِلِكُمْ رُجُوعَكُمْ إِلَى مَنَازِلِكُمْ فِي الْجَنَّةِ أَوْ النَّارِ؛ و بعد از نماز که به سوی منزلتان می‌روید، به یاد آن روزی بیفتید که هرکسی به سوی منزلش در بهشت یا جهنم رهسپار است.»

پس از این انداز و تحویف، امام عَلَيْهِ السَّلَام بشارت داد و امید را در دل مردم زنده کرد و فرمود: «وَاعْلَمُوا عِبَادَ اللَّهِ أَنَّ أَدْنَى مَا لِلصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ أَنْ يُنَادِيَهُمْ مَلَكٌ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ أَبْشَرُوا عِبَادَ اللَّهِ فَقَدْ غُفِرَ لَكُمْ مَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِكُمْ فَانظُرُوا كَيْفَ تَكُونُونَ فِيمَا تَسْتَأْنِفُونَ؛ ای بندگان خدا! بدانید کمترین چیزی که به مردان و زنان روزه‌دار داده می‌شود، این است که فرشته‌ای در آخرین روز ماه رمضان، با صدای بلند اعلام می‌کند و می‌گوید: ای بندگان روزه‌دار! خداوند همه گناهان گذشته‌تان را بخشیده است. پس، به فکر آینده خود باشید که چگونه می‌گذرانید.»